

**Міністерство освіти і науки України  
Луцький національний технічний університет**

(повне найменування вищого навчального закладу)

**Факультет бізнесу та права**

(повне найменування факультету)

**Кафедра підприємництва, торгівлі та логістики**

(повна найменування кафедри)

**КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА  
ЗА СТУПЕНЕМ ВИЩОЇ ОСВІТИ «МАГІСТР»  
УПРАВЛІННЯ СФЕРОЮ КУЛЬТУРНОЇ  
СПАДЩИНИ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ  
(НА МАТЕРІАЛАХ ТУРІЙСЬКОЇ СЕЛИЩНОЇ  
ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ)**

**спеціальність 281 Публічне управління та адміністрування**

(шифр і назва спеціальності)

**освітня програма «Публічне управління та адміністрування»**

(назва освітньої програми)

**Виконав: здобувач вищої освіти  
Групи ПУАм-21  
Осіпович Юлія Валеріївна**

(підпис)

**Керівник:  
к.е.н., доцент  
Войчук Максим Володимирович**

(підпис)

Кваліфікаційну роботу  
допущено до захисту  
«\_\_» \_\_\_\_\_ 2024 р.  
д.е.н., професор  
Гарант освітньої програми:  
Вахович Ірина Михайлівна

(підпис)

Луцьк – 2024 року

# ЛУЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет бізнесу та права

Кафедра підприємництва, торгівлі та логістики

Ступінь вищої освіти: магістр

Галузь знань: 28 Публічне управління та адміністрування

Спеціальність: 281 Публічне управління та адміністрування

Освітня програма: Публічне управління та адміністрування

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

«23» 09 2023 р.

## З А В Д А Н Н Я НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

*Осіпович Юлії Валеріївни*

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема кваліфікаційної роботи: «Управління сферою культурної спадщини територіальної громади (на матеріалах Турійської селищної територіальної громади)»

Керівник роботи: Войчук Максим Володимирович

затверджені наказом закладу вищої освіти від «30» грудня 2023 р. № 507/01-02

2. Строк подання здобувачем вищої освіти кваліфікаційної роботи «03» грудня 2024 р.

3. Вихідні дані до роботи: навчально-методичні та наукові видання за тематикою дослідження, нормативно-правові акти законодавчих органів влади, місцевого самоврядування, Стратегія розвитку Турійської селищної територіальної громади

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, що потрібно розробити):

*Вступ. Розділ 1. Теоретичні засади управління культурною спадщиною. Розділ 2. Стан управління культурною спадщиною в громаді. Розділ 3. Напрями покращення реалізації потенціалу культурної спадщини громади. Висновки. Перелік джерел посилань. Додатки.*

5. Перелік графічного матеріалу: Лист 1. Мета і завдання. Лист 2. Об'єкт та предмет дослідження. Лист 3. Стан виконання бюджету фінансування культури та мистецтва.

Лист 4. Пам'ятки національного значення. Лист 5. Пам'ятки архітектури. Лист 6. Проект Культурний трикутник Волинської спадщини. Лист 7. Брендуння кіностудії.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис	
		завдання видав	завдання прийняв
Теоретичний розділ	Войчук М.В.		
Аналітичний розділ	Войчук М.В.		
Проектний розділ	Войчук М.В.		
Нормоконтроль	Хомяк Н.В.		

7. Дата видачі завдання 23 вересня 2023 р.

### КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи магістра	Строк виконання етапів роботи	Примітка
		до 23.09.2023	виконав
1.	Обґрунтування теми	до 28.10.2023	виконав
2.	Огляд літератури із досліджуваної проблеми	до 07.03.2024	виконав
3.	Теоретичний розділ	до 30.05.2024	виконав
4.	Аналітичний розділ	до 03.09.2024	виконав
5.	Проектний розділ	до 01.10.2024	виконав
6.	Висновки	до 08.10.2024	виконав
7.	Формування списку джерел посилань	до 15.10.2024	виконав
8.	Формування додатків	до 22.10.2024	виконав
9.	Оформлення ілюстративного матеріалу	до 01.11.2024	виконав
10.	Нормоконтроль	до 15.11.2024	виконав
11.	Інструментальна перевірка на академічний плагіат		
12.	Представлення кваліфікаційної роботи магістра до захисту	до 03.12.2024	виконав

Здобувач вищої освіти

\_\_\_\_\_ (підпис)

(Осіпович Ю.В.)  
(прізвище, ініціали)

Керівник кваліфікаційної роботи

\_\_\_\_\_ (підпис)

(Войчук М.В.)  
(прізвище, ініціали)

## АНОТАЦІЯ

Осіпович Ю.В. Управління сферою культурної спадщини територіальної громади (на матеріалах Турійської селищної територіальної громади). Рукопис.

Кваліфікаційна робота магістра ОП «Публічне управління та адміністрування» спеціальності 281 Публічне управління та адміністрування. Луцький національний технічний університет. Луцьк, 2024.

Кваліфікаційна робота магістра складається з вступу, трьох розділів, висновків, переліку джерел посилань, додатків.

У роботі досліджено сутність культурної спадщини, її матеріальний та нематеріальний прояв. Розглянуто зміст управлінської діяльності в сфері використання культурної спадщини громади. Вивчено інституційне середовище управління сферою креативних індустрій. Територіальна громада володіє потенціалом культурного спадку, який має історичну, архітектурну, археологічну цінність. Значні зміни можуть очікуватися щодо зміни статусу пам'ятки для об'єктів, які мають історичне значення, але є спадком епохи тоталітаризму. Досліджувана громада єдина в регіоні, яка має нематеріальний спадок включений в реєстр ЮНЕСКО. Матеріальний спадок громади значно перевищує нематеріальний спадок громади. Водночас, існує проблема з тим, що такий спадок вимагає більше фінансових витрат на свою підтримку. Він зовсім не працює в руслі монетизації.

Автором здійснено спробу обґрунтувати стратегічні підходи до покращення використання, відновлення та охорони культурної спадщини громади. Запропоновані проектні заходи, що покликані розвинути історичний культурний спадок, перетворити його на основу розвитку сфери креативних індустрій.

Ключові слова: культурна спадщина, управління, стратегія, громада, матеріальний культурний спадок, нематеріальний культурний спадок, креативні індустрії.

## ANNOTATION

Osipovych Yu.V. Management of the cultural heritage of the territorial community (based on the materials of Turiisk village territorial community). Manuscript.

Qualification work for Master's degree in Public Management and Administration, speciality 281 Public Management and Administration. Lutsk National Technical University. Lutsk, 2024.

The master's qualification work consists of an introduction, three chapters, conclusions, a list of references, and appendices.

The essence of cultural heritage, its tangible and intangible manifestation is investigated in the work. The content of management activities in the field of using the cultural heritage of the community is considered. The institutional environment for managing the creative industries is studied. The territorial community has the potential of cultural heritage, which has historical, architectural, archaeological value. Significant changes can be expected in terms of changing the status of a monument for objects of historical significance, but which are a legacy of the totalitarian era. The studied community is the only one in the region that has intangible heritage included in the UNESCO register. The tangible heritage of the community significantly exceeds the intangible heritage of the community. At the same time, there is a problem with the fact that this heritage requires more financial costs to maintain. It does not work at all in the context of monetisation.

The author attempted to substantiate strategic approaches to improving the use, restoration and protection of the cultural heritage of the community. Project activities designed to develop the historical cultural heritage and turn it into the basis for the development of the creative industries are proposed.

Keywords: cultural heritage, management, strategy, community, tangible cultural heritage, intangible cultural heritage, creative industries.

## ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРНОЮ СПАДЩИНОЮ	9
1.1. Сутнісний прояв управління сферою культурної спадщини	9
1.2. Політика відновлення та збереження культурної спадщини	13
1.3. Огляд інституційного середовища в сфері охорони та збереження культурної спадщини	18
РОЗДІЛ 2. СТАН УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРНОЮ СПАДЩИНОЮ В ГРОМАДІ	21
2.1. Система управління культурною спадщиною в громаді	21
2.2. Аналіз матеріальної культурної спадщини громади	28
2.3. Характеристика нематеріальної культурної спадщини громади	31
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ПОКРАЩЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОТЕНЦІАЛУ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ГРОМАДИ	35
3.1. Стратегічні перспективи реалізації потенціалу культурної спадщини громади	35
3.2. Розвиток креативної індустрії в громаді	39
ВИСНОВКИ	44
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАНЬ	48
ДОДАТКИ	51

## ВСТУП

Сучасна система управління культурною спадщиною базується на інституційній платформі, де важливу роль відіграють інститути та інституції цієї сфери. На рівні інститутів слід вести мову про законодавче врегулювання. Фундаментом ефективного управління є розробка і впровадження законів і нормативно-правових актів, що забезпечують охорону і збереження культурної спадщини, як національного (закони, постанови), так і міжнародного рівня (міжнародні конвенції). Важливу роль відіграє створення реєстрів національної та місцевої культурної спадщини, що дозволяє ефективно контролювати і управляти збереженням об'єктів спадщини. Для захисту культурної спадщини від незаконних дій (крадіжка артефактів, вандалізм), необхідні жорсткі санкції і правовий контроль. Щодо інституцій, то в кожній країні існують державні органи або агентства, що відповідають за збереження культурної спадщини, які наділені повноваженнями контролювати стан пам'яток, координувати дослідження і забезпечувати фінансування реставраційних проектів. Вагому роль відіграють міжнародні інституції у справі сприяння охороні культурної спадщини, що дозволяє залучати міжнародне фінансування та увагу до збереження об'єктів, що мають глобальне значення.

Органи місцевого самоврядування також відіграють свою роль у сфері управління культурною спадщиною, оскільки багато пам'яток мають локальне значення і потребують підтримки на місцевому рівні. Така спадщина є джерелом стійкості, соціальної злагоди, основою ідентичності, добробуту та сталого розвитку громади, джерелом взаєморозуміння між громадами та суспільствами. Однак, сфера управління культурною спадщиною на рівні територіальних громад є малодослідженою нині.

Мета роботи полягає у вивченні теоретико-прикладних аспектів реалізації системи управління культурною спадщиною громади.

У відповідності до поставленої мети було сформовано та здійснено спробу вирішити ряд наступних завдань:

- дослідити сутність управління культурною спадщиною;
- вивчити базове підґрунтя реалізації політики відновлення та збереження культурної спадщини;
- розглянути інституційне середовище в сфері охорони та збереження культурної спадщини;
- здійснити дослідження системи управління культурною спадщиною на рівні територіальної громади;
- проаналізувати та оцінити стан збереження та використання матеріальної та нематеріальної спадщини громади;
- розглянути стратегічні фактори реалізації потенціалу культурної спадщини громади;
- запропонувати розвиток культурного спадку громади на основі побудови окремих сфер креативних індустрій.

Об'єктом дослідження виступає формування та реалізація системи управління культурною спадщиною територіальної громади.

Предмет дослідження – система управління в сфері використання матеріальної спадщини громади.

Інформаційною базою дослідження слугувати нормативно-правові акти регулювання сфери управління культурною спадщиною, міжнародні конвенції ЮНЕСКО, наукові видання за тематикою дослідження, чинні стратегії розвитку громади, інформативні матеріали органів місцевого самоврядування.

## РОЗДІЛ 1

### ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРНОЮ СПАДЩИНОЮ

#### 1.1. Сутнісний прояв управління сферою культурної спадщини

Культурна спадщина – це сукупність об'єктів, які мають вагоме історичне, культурне та естетичне значення для певної групи людей, спільноти або нації. Такі об'єкти можуть мати матеріальну та нематеріальну форми. Матеріальний вимір культурної спадщини включає архітектурні пам'ятки, ансамблі, музеї, бібліотеки, художні та книжкові колекції тощо. Поряд із цим, культурна спадщина не обмежується пам'ятниками та колекціями предметів. Вона також включає традиції або живі форми самовираження, успадковані від попередніх поколінь та передані нащадкам, такі як: усні традиції, виконавське мистецтво, соціальні практики, ритуали, святкові події, знання і практики, що стосуються природи і всесвіту або знання і навички виробництва традиційних ремесл. Все це є елементами нематеріальної культурної спадщини. Ці елементи передаються з покоління в покоління та є невід'ємною частиною культурної ідентичності, що постійно репродукується.

Як відмічає Конвенція ЮНЕСКО, прийнята в 2003 р. (Україна приєдналася до конвенції в 2008 р.), нематеріальна культурна спадщина є важливим фактором збереження культурного розмаїття в умовах зростаючої глобалізації, а розуміння нематеріальної культурної спадщини різних спільнот допомагає міжкультурному діалогу та заохочує взаємну повагу до інших способів життя [1].

Важливість нематеріальної культурної спадщини полягає не в самому культурному прояві, а в багатстві знань і навичок, які передаються через неї від одного покоління до іншого. Соціальна та економічна цінність такої передачі знань є актуальною як для груп меншин, так і для основних соціальних груп у державі. Конкретно до нематеріальної культурної спадщини відносяться усні традиції (такі як епоси, перекази, легенди і т. д.), форми вираження (мова),

виконавське мистецтво (музика, спів, танці, театр і т. д.), звичаї, обряди, святкування, знання та практики, що стосуються природи і всесвіту (включаючи народну мудрість і медицину), традиційні ремесла. Наприклад, в Україні до складу нематеріальної культурної спадщини віднесено традицію гуцульської писанки, культуру приготування українського борщу, технологію створення клембівської сорочки «з квіткою» тощо. Нематеріальна культурна спадщина має глибокі зв'язки з матеріальною спадщиною і є фундаментальною складовою самоідентичності нації, важливим джерелом культурного розмаїття і носієм історичної пам'яті. В Україні на державному обліку перебуває близько 170 тисяч нерухомих пам'яток культурної спадщини, а 7 українських культурно-архітектурних та природних пам'яток віднесено до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, а саме: собор Св. Софії, Києво-Печерська лавра та прилеглі монастирські споруди (з 1990 року), геодезична «Дуга Струве» (з 2005 р.), архітектурний ансамбль історичного центру міста Львів (з 1998 р.), природній об'єкт: «Букові праліси Карпат» (з 2011 р.), «Резиденція Далматинських та Буковинських митрополитів» (нині – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича) (з 2011 року), «Стародавнє місто Херсонес Таврійський та його хора» (з 2013 року), дерев'яні церкви Карпатського регіону України та Польщі (спільна українсько-польська номінація з 2013 р.)

Нематеріальна культурна спадщина може бути: традиційною та сучасною водночас; інклюзивною; репрезентативною. Вона представляє як, успадковані з минулого традиції, так й сучасні сільські й міські практики, в яких беруть участь різні культурні групи. Нематеріальна культурна спадщина передається з покоління в покоління, розвивається у відповідності до викликів навколишнього середовища і сприяє формуванню почуття ідентичності та безперервності, забезпечуючи зв'язок між минулим, сьогоденням та майбутнім. Нематеріальна культурна спадщина не викликає питань щодо того, чи є певні практики специфічними для тієї чи іншої культури. Вона сприяє соціальній згуртованості, заохочуючи почуття ідентичності та відповідальності, що допомагає людям відчувати себе частиною однієї або різних спільнот і частиною суспільства в

цілому. Нематеріальна культурна спадщина не просто цінується як культурне благо, на порівняльній основі, за свою винятковість або виняткову цінність. Вона процвітає на своїй основі в громадах і залежить від тих, чийі знання про традиції, навички та звичаї передаються решті громади з покоління в покоління [2]. Все це вимагає обґрунтування суті управління культурною спадщиною.

Як відмічає С. Сухенко, державне управління культурною спадщиною передбачає собою сукупність заходів, які впродовж усього періоду становлення державності були зорієнтовані на створення умов роботи суб'єктів та об'єктів управління та забезпечення здійснення культурної політики держави, збереження й примноження національного культурного надбання. Автор відмічає, що система державного управління культурною спадщиною поєднує в собі державну та громадську сфери [3]. Аналізуючи сучасну сферу управління культурної спадщини, М. Леськів відмічає, що вагомою проблемою є недостатнє фінансування збереження культурної спадщини та доступності культурних ресурсів, які визначаються ключовими для вирішення в контексті публічного управління. Автор вважає, що уряд, громадськість та культурна громада мають співпрацювати над вирішенням цих питань для забезпечення сталого розвитку культурної сфери в Україні [4].

Розглядаючи сферу культурної спадщини в нинішній воєнний час, В. Купрійчук вважає, що пріоритетними напрямками державного управління у сфері охорони культурної спадщини мають стати спільні напрацювання державних органів влади та професійної культурної спільноти, щодо перегляду функцій Міністерства культури та інформаційної політики України в частині їх часткового делегування окремих з них іншим, у тому числі недержавним, суб'єктам, наприклад: охорона культурної спадщини, музейна діяльність, координація діяльності театрів. Дослідивши світовий досвід реалізації управлінських моделей у сфері культурної спадщини, автор прийшов до висновку, що критичний і вибірковий підхід у використанні недержавних автономних структур в управлінській діяльності має право на життя. Також пропонується: враховувати культурну специфіку регіонів країни з метою

збереження базової мережі об'єктів культурної спадщини, збільшення їх фінансової і матеріально-технічної спроможності, урізноманітнення діяльності, а також посилити спроможності неурядових організацій, що діють у сфері культури, виконувати моніторингові, управлінські, дослідницькі функції; залучати громадян, незалежно від місця проживання, до участі в культурних практиках, особливо на регіональному та місцевому рівнях; сприяти створенню механізмів участі інституцій громадянського суспільства у формуванні та реалізації культурної політики, сприяння розвитку волонтерства та благодійництва в культурній сфері [5].

В умовах формування та функціонування інформаційного суспільства, на думку І. Ігнатченко, слід виходити з того, що сфера культурної спадщини вимагає розроблення й закріплення цілісної наукової концепції розвитку державного управління культурою, що має реалізуватися як на державному, так й на регіональному рівнях. А стратегічними цілями концепції повинні стати: збільшення ролі культури, інформації і знань в житті суспільства; створення загальнодержавних інформаційних систем у сфері культури, а також суміжних сферах освіти, науки, культури, охорони довкілля; збереження культурної спадщини України шляхом її електронного документування; вироблення інформаційно-культурних продуктів і послуг, у тому числі на ринку культурних індустрій; зростання інформатизації та ролі інформаційних технологій в суспільних та управлінських відносинах; створення глобального культурно-інформаційного простору. Останній має забезпечувати ефективну інформаційну взаємодію інституцій державної влади і громадян у сфері культури, їх доступ до світових культурних цінностей через інформаційні ресурси та задоволення потреб щодо культурно-інформаційних продуктів і послуг [6].

У різні часові періоди тематика вивчення вітчизняного та закордонного досвіду управління сферою культурної спадщини розглядалася в працях [7-13]. Виходячи з опрацьованого матеріалу, нами було встановлено, що на рівні територіальної громади нематеріальна культурна спадщина може бути спадщиною лише тоді, коли вона визнається її спільнотою, групами чи окремими

особами, які її створюють, зберігають і передають. Без їх визнання ніхто інший не може вирішувати за них, що певне вираження чи практика є їхньою спадщиною. Загалом, культурна спадщина територіальної громади включає об'єкти національного значення та місцевого значення, щодо яких законодавством країни передбачено відповідні правила обліку, утримання, використання та охорони. Всі об'єкти історичної та культурної спадщини, які розміщені в населених пунктах територіальної громади підлягають обліку. Так, пам'ятки культурної спадщини підлягають державній реєстрації шляхом їх включення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України. Інші об'єкти культурної спадщини слід включати до переліку об'єктів культурної спадщини територіальної громади. Щодо управління сферою культурної спадщини, то органи місцевого самоврядування повинні створювати в системі виконавчих органів спеціально уповноважені інституції. Уповноважений виконавчий орган місцевого самоврядування здійснює контроль за збереженням об'єктів культурної спадщини, забезпечує укладення охоронних договорів, а також здійснює облік і захист об'єктів культурної спадщини у порядку, визначеному законодавством країни, рішеннями місцевого самоврядування. Фінансування заходів з охорони історичної та культурної спадщини територіальної громади здійснюється за рахунок бюджетних коштів Державного бюджету України та місцевих бюджетів, а також за рахунок коштів осіб, які набули право власності або отримали у користування пам'ятку (її частину), благодійних внесків та пожертвувань та інших, не заборонених законодавством країни, джерел.

## **1.2. Політика відновлення та збереження культурної спадщини**

Відновлення та збереження культурної спадщини України є дуже важливими. Свідченням цьому є численні експертні дискусії, які здійснюються на систематичній основі в ракурсі розгляду питань захисту культурних цінностей. Важливість питання збереження та відновлення історичної та

культурної ідентичності країни особливо гостро постає в нинішній час. По-перше, культурна спадщина відображає багатолітню історію, традиції та цінності української нації. Багаточисельна кількість пам'яток в Україні робить державу однією з найбагатших за рівнем культурного спадку. Їй захист цього надбання допомагає зберегти унікальну культурну ідентичність та самобутність України в світі.

По-друге, відновлення та збереження культурної спадщини сприяє розвитку суміжних сфер економічної діяльності, як от: туризм та торгівля. Історичні пам'ятки, музеї, фольклорні заходи та інші культурні об'єкти привертають увагу як місцевих мешканців, так і внутрішніх та зовнішніх туристів, що сприяє розвитку економіки регіону, локальної території громади.

По-третє, збереження культурної спадщини сприяє підвищенню культурного рівня членів суспільства. Адже, вивчення історії, традицій, мистецтва та інших аспектів культурної спадщини сприяє освітньому розвитку та формуванню національної свідомості, ствердженню самоідентичності.

По-четверте, військова агресія проти України загострила питання захисту культурної спадщини та її відновленню в умовах масових ракетних ударів по території країни зі сторони ворога. Внаслідок таких атак постає виникає загроза безслідного зникнення окремих об'єктів матеріальної культурної спадщини. Так, наприклад, за період з 24 лютого 2022 р. до 25 травня 2024 р. ворогом було зруйновано або пошкоджено 1080 пам'яток культурної спадщини, з них: національного значення – 121 об'єкт, місцевого – 879 об'єктів.

Завдання по відновленню та збереженню культурної спадщини повинні виконувати суб'єкти у сфері охорони культурної спадщини. Такими є органи державної виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, територіальні громади, фізичні та юридичні особи, громадські організації, які впливають на процес охорони культурної спадщини.

Як відмічає С. Сухенко, державно-управлінські відносини у сфері охорони культурної спадщини є адміністративно-правовими за своїм характером та характеризуються такими ознаками: правами та обов'язками учасників, що

пов'язані з виконавчою і розпорядчою діяльністю держави та місцевого самоврядування; суб'єктом цих відносин завжди виступає орган державного управління, посадова особа, яка наділена державно-владними повноваженнями; порушення учасниками відносин норм у сфері охорони культурної спадщини спричиняє відповідальність; відносини будуються за принципом підпорядкованості та свідомої цілеспрямованості й виступають вираженням публічно-правового інтересу [14]. Попри це, все рівно існують проблеми збереження та охорони культурної спадщини. До них можна віднести: недостатність державного фінансування; розпорошеність правових норм, що стосуються сфери культурної спадщини, погану проінформованість власників щодо їх обов'язків, недостатні санкції за порушення норм; відсутність або застарілість охоронної документації для великої частки об'єктів культурної спадщини; відсутність інформації про власників або балансоутримувачів частини пам'яток. Вагомим недоліком, який впливає на якість управління культурним спадком країни, є відсутність повноцінного обліку культурних пам'яток [15].

У збереженні матеріальної та нематеріальної культурної спадщини є відмінності. Зокрема, основними засобами захисту матеріальної культурної спадщини є відтворення та реставрація матеріальних об'єктів. Задля запобігання руйнуванню більшості пам'яток культурної спадщини, потрібно проводити періодичні реставраційні роботи. Ці роботи виконуються відповідно до реставраційних норм і правил [16], які затверджені центральним органом виконавчої влади, відповідальним за формування державної політики в галузі охорони культурної спадщини. Щодо нематеріальної культурної спадщини, то за її збереження відповідають окремі організації. Так, Український центр культурних досліджень несе відповідальність за науково-методичне забезпечення виконання Конвенції про охорону нематеріальної культурної спадщини та за забезпечення імплементації Конвенції ЮНЕСКО про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження. Територіальні громади можуть формувати досвід результатів дослідження нематеріальної культурної

спадщини на рівні території своєї громади. В подальшому такі досьє передаються до центрального органу виконавчої влади в сфері збереження історико-культурної спадщини – Міністерство культури та стратегічних комунікацій. Він, в свою чергу, переправляє такі досьє до Міністерства закордонних справ України для їх подальшого розгляду та номінації Міжурядовим комітетом ЮНЕСКО з охорони нематеріальної культурної спадщини.

Відмітимо, що культурна спадщина сприяє не лише збереженню історичної пам'яті, але й слугує інструментом культурного обміну між різними націями. На фоні спільного предмету такої спадщини громади також можуть залучати фінансові ресурси для збереження та відновлення існуючих об'єктів. У цьому аспекті слід вести мову про переосмислення стратегій розвитку територіальних громад та будувати продуктивні моделі для залучення інвестицій. Таким чином, слід вести мову про те, що через управління впливами культурної спадщини можна керувати сталим розвитком громад. Ще одним із джерел отримання фінансових ресурсів для підтримки місцевих ініціатив у сфері збереження та відновлення культурної спадщини, може бути участь країни в глобальних програмах міжнародних інституцій, як от – ЮНЕСКО, та інших міждержавних проектах, що дозволяють залучити технічну допомогу.

Співпраця між країнами і міжнародними організаціями дозволяє обмінюватися досвідом з управління культурною спадщиною та проводити спільні дослідження. Спільна робота в цій сфері може стати основою для довгострокового і плідного міжнародного співробітництва, спрямованого на збереження, розвиток і просування культурних цінностей і спадщини народів світу. Досліджуючи глобальні ініціативи в сфері збереження та відновлення культурної спадщини, О. Яшина та О. Висоцька відмічають, що незважаючи на відмінності у підходах і структурі управління спадщиною, всі країни демонструють загальну тенденцію до збереження, розвитку та просування своїх культурних цінностей і спадщини на національному та міжнародному рівнях. Це, на думку дослідниць, є свідченням важливості культурного діалогу і

взаєморозуміння, де прагнення до обміну культурними цінностями та досвідом відіграє ключову роль у розвитку міжнародного співробітництва між державними установами, що відповідають за культурну політику та управління, з метою обміну кращими практиками у сфері управління культурою, підтримки мистецтва та креативних індустрій, збереження культурної спадщини та просування культурної освіти. Важливим чинником успішного співробітництва виступає рівень готовності країн відкриватися одна для одної, вивчати й поважати культурні традиції та цінності, а також спільно розробляти й реалізовувати проекти, які сприятимуть збагаченню культурної спадщини та зміцненню дружніх зв'язків між народами [17]. Основними інструментами реалізації культурної політики на рівні ЄС є програмний підхід. Так, там реалізуються такі програми як: Creative Cultural Europe, European Heritage Programme тощо.

Для покращення сфери збереження культурної спадщини країни Міністерство культури та стратегічних комунікацій України у співпраці з ЮНЕСКО ініціювало створення цифрової платформи управління національною культурною спадщиною, де буде збиратися й зберігатися інформація, а доступ до неї буде відкритий усім охочим. Цифрова платформа управління національною спадщиною збиратиме, генеруватиме, зберігатиме, контролюватиме дані й інформацію у сфері культурної спадщини, забезпечуватиме доступ до матеріалу для користувачів. Таким чином, ефективна політика збереження та відновлення культурної спадщини повинна поєднувати різноманітні напрями та стратегії для збереження унікальних цінностей, що мають важливе значення для історії та самоідентичності.

### **1.3.Огляд інституційного середовища в сфері охорони та збереження культурної спадщини**

Розглянемо основні інститути, які регулюють сферу використання, збереження, відновлення, охорони культурної спадщини. Насамперед, це Закон України «Про охорону культурної спадщини», який регулює правові, організаційні, соціальні та економічні відносини у сфері охорони культурної спадщини з метою її збереження, використання об'єктів культурної спадщини у суспільному житті, захист традиційного характеру середовища в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь. Закон визначає культурна спадщину, як сукупність успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів культурної спадщини, при цьому об'єкт культурної спадщини трактується як визначне місце, споруда (витвір), комплекс (ансамбль), їхні частини, пов'язані з ними рухомі предмети, а також території чи водні об'єкти (об'єкти підводної культурної та археологічної спадщини), інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду і зберегли свою автентичність [18]. Об'єкти культурної спадщини можуть мати нерухомий та рухомий характер. Перші являють собою такі об'єкти культурної спадщини, які неможливо перенести в інше місце без втрати їх цінності (з археологічної, естетичної, етнологічної, історичної, архітектурної, мистецької, наукової чи художньої точки зору) та збереження автентичності. Рухомі об'єкти культурної спадщини пов'язані з нерухомими. Це ті елементи, групи елементів об'єкта культурної спадщини, що можуть бути відокремлені від нього, але складають з ним єдину цілісність, і відокремлення яких призведе до втрати археологічної, естетичної, етнологічної, історичної, архітектурної, мистецької, наукової або культурної цінності об'єкта.

Таким чином, основними характеристиками культурної спадщини, на наш погляд, є: спадковий характер, історичне минуле та цінність, якою володіє об'єкт

такої спадщини. Останній може мати статус пам'ятки культурної спадщини, якщо він занесений до Державного реєстру нерухомих пам'яток України. Цей Механізм укладення, зміни та припинення охоронного договору на пам'ятку культурної спадщини, щойно виявлений об'єкт культурної спадщини чи її (його) частину регламентується Порядком укладення охоронних договорів на пам'ятки культурної спадщини, щойно виявлені об'єкти культурної спадщини чи їх частини [19].

Якщо об'єкт культурної спадщини виявляють при проведенні земельних робіт на території населеного пункту, то це вимагає повинні обов'язкового проведення археологічних розвідок території зазначеної земельної ділянки та врахування результатів цієї розвідки при передачі земельних ділянок у власність чи користування, у тому числі під будівництво; визначення меж територій об'єктів з їх координуванням; укладення з користувачами охоронних договорів на всі об'єкти археологічної спадщини для забезпечення їх належної охорони і відповідно до вимог чинного законодавства; заборона приватизації земельних ділянок під пам'ятками та об'єктами археології. Якщо під час проведення будь-яких земляних робіт виявлено знахідку археологічного або історичного характеру, виконавець робіт зобов'язаний зупинити подальше ведення робіт і протягом однієї доби повідомити про виявлені знахідки відповідний орган охорони культурної спадщини, на території якого проводяться земляні роботи. Земляні роботи можуть бути відновлені лише згідно з письмовим дозволом відповідного органу охорони культурної спадщини після завершення археологічних досліджень відповідної території.

Отже, супутнім інститутом у сфері регулювання використання культурної спадщини є Закон України «Про охорону археологічної спадщини». Згідно із законом, археологічна спадщина є сукупністю об'єктів археологічної спадщини, що перебувають під охороною держави, та пов'язані з ними території, а також рухомі культурні цінності, що походять з об'єктів археологічної спадщини [20].

До інших регуляторних актів у досліджуваній сфері можна віднести: Порядок обліку об'єктів культурної спадщини, Порядок визначення категорій

пам'яток, Порядок меж та режимів використання історичних ареалів населених пунктів, обмеження господарської діяльності на території історичних ареалів населених пунктів. У ракурсі останнього, слід відмітити, що важливим нормативним документом в цій сфері також є Закон України Про регулювання містобудівної діяльності.

Важливою інституційною установою в регулюванні діяльності у сфері культурної спадщини є Український державний інститут культурної спадщини, який був утворений в 1995 р. задля проведення наукової, науково-організаційної, науково-технічної діяльності у сфері культурної спадщини. Метою діяльності інституту є збереження і захист культурної спадщини України, підвищення інтересу широкої громадськості до культурного надбання, а також досягнення балансу між історико-культурним середовищем і новими архітектурними втіленнями. Таким чином, робота інституту спрямована на вирішення проблем, пов'язаних з дослідженням і охороною пам'яток, розробленням нормативних документів, які спрямовані на збереження та створення умов для використання об'єктів культурної спадщини. У структурі інституту існують наступні функціональні підрозділи: відділ науково-методичного забезпечення формування Державного реєстру нерухомих пам'яток; відділ популяризації культурної спадщини та видавничої діяльності; відділ підготовки пам'яткоохоронної документації; відділ містобудівних досліджень та документації; відділ збереження культурної спадщини регіонів; відділ бухгалтерського обліку, економіки та звітності; адміністративно-господарський відділ; відділ інвестиційних проєктів; відділ науково-проєктної документації пам'яток та відділ служби замовника.

## РОЗДІЛ 2

### СТАН УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРНОЮ СПАДЩИНОЮ В ГРОМАДІ

#### 2.1. Система управління культурною спадщиною в громаді

Турійська громада утворена 18 серпня 2017 р. шляхом об'єднання Турійської селищної ради та Дольської, Кульчинської, Перевалівської сільських рад Турійського району. Останній був ліквідований 17 липня 2020 р. згідно Постанови Кабінету Міністрів України від 17.07.2020 р. № 807-IX «Про утворення та ліквідацію районів». До складу Турійської територіальної громади з 01 січня 2021 р. приєдналися 11 сільських рад. Відтак, громада стала об'єднувати 14 сільських рад та 1 селищну раду. Турійська громада стала адміністративно перебувати в складі Ковельського району.

Турійська селищна територіальна громада розташована в Ковельському районі Волинської області на площі 864,8 км<sup>2</sup>. Адміністративним центром громади є селище міського типу Турійськ. Він розташований по обидва береги річки Турія, за 108 км на північний захід від обласного центру – м. Луцьк, та за 19 км від районного центру – м. Ковель. Через селище проходить залізниця сполучення Ковель–Львів, яка дозволяє мати вихід громади до країн Європейського Союзу.

Серед територіальних громад вище згаданого району, вона займає перше місце за площею території та четверте місце в регіоні Волині. Чисельність населення станом на 01 січня 2023 р. становила 19370 особа, з яких 30 % – міські мешканці, а 70 % - сільські жителі. За чисельністю населення, громада посідає третє місце в районі. Якщо співставляти чисельність населення та площу громади, то густина населення становить 22 особи на 1 км<sup>2</sup>. За цим показником громада має в 1,6 рази меншу густоту населення, ніж це має місце в Ковельському районі та в 2,3 рази менше, ніж у Волинській області.

Культурне середовище Волинської області в цифровому вимірі можна

охарактеризувати наступним чином: 2 обласні академічні театри (музично-драматичний та театр ляльок); 1 обласна філармонія; 1 обласний науково-методичний центр культури; 37 шкіл естетичного виховання, з яких: 26 – музичних, 3 – художніх, 8 – мистецьких; 1 вищий мистецький навчальний заклад I-II рівнів акредитації; 670 закладів культури клубного типу; 532 бібліотеки; 106 музеїв, з яких: 17 – державні музеї, 89 – музеї на громадських засадах; 3 парки культури і відпочинку; 1 зоопарк; 7 кінотеатрів; Державний історико-культурний заповідник у м. Луцьк та Державний історико-культурний заповідник «Стародавній Володимир» у м. Володимирі.

Згідно постанови Кабінету Міністрів України від 26.07.2001 р. № 878 селище Турійськ включено до списку історичних населених місць України [21]. Щодо історико-культурної спадщини громади, то на території Турійщини є чимало історичних пам'яток. На території громади розташовані: 5 пам'яток культури національного значення, з них: 1 городище XI–XIII ст., 1 дзвіниця – 1821 р. та 3 церкви збудовані в період 1772–1821 рр.. Також є 69 пам'яток місцевого значення, з них: 1 костел (1900 р.), 9 церков (1767–1920 рр.). Серед природних об'єктів культурної спадщини слід виділити Літинський парк, який є найкращим з-поміж п'яти пам'яток садово-паркового мистецтва, які існують на Волині.

Управління сферою культурної спадщини в територіальній громаді здійснює місцевий підрозділ органів виконавчої влади громади – Відділ містобудування, архітектури, житлово-комунального господарства, комунальної власності та охорони культурної спадщини. Він був утворений рішенням селищної ради (№ 28/11) в липні 2022 р. На основі вивчення Положення про відділ містобудування, архітектури, житлово-комунального господарства та комунальної власності Турійської селищної ради, нами було виділено його компетенції в сфері культурної спадщини та напрямів діяльності навколо неї.

Перш за все відмітимо, що функціонально відділ підзвітний та підконтрольний раді, підпорядкований селищному голові, заступнику селищного голови з питань діяльності виконавчих органів ради. Очільник відділу

призначається та звільняється з посади селищним головою. Призначення фахівців відділу здійснюється селищним головою за пропозицією начальника відділу. На посаду начальника відділу призначаються особи з повною вищою освітою за освітньо-кваліфікаційним рівнем магістра (спеціаліста) та стажем роботи на службі в органах місцевого самоврядування, на посадах державної служби або досвідом роботи на керівних посадах підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності не менше 2 років. Очільник відділу реалізує наступні компетенції: здійснює загальне керівництво його діяльністю; узгоджує посадові обов'язки працівників відділу, розробляє посадові інструкції працівників відділу та подає їх на затвердження селищному голові; координує роботу відділу з іншими виконавчими органами селищної ради; забезпечує у межах своєї компетенції контроль за станом справ у сфері діяльності відділу, вживає необхідних заходів до їх поліпшення; підтримує зв'язки з відповідними відділами та управліннями виконавчих комітетів інших міських (селищних, сільських) рад з питань обміну досвідом; бере участь у засіданнях селищної ради, виконавчого комітету, нарадах селищного голови у разі розгляду питань, що стосуються компетенції відділу; очолює і контролює роботу працівників відділу; контролює стан трудової та виконавчої дисципліни у відділі; виконує інші доручення керівництва селищної ради, пов'язані з діяльністю відділу.

У положенні про відділ містобудування, архітектури, житлово-комунального господарства, комунальної власності та охорони культурної спадщини Турійської селищної територіальної громади розписано його завдання та функції в сфері містобудування та архітектури, житлово-комунального господарства та комунальної власності на території селищної ради. При цьому, не виписано повноваження відділу в частині забезпечення охорони культурної спадщини. Дещо зустрічаємо в повноваженнях відділу в сфері містобудування та архітектури, де зазначається, що відділ погоджує проєкти розміщення та архітектурні рішення об'єктів благоустрою, монументального і монументально-декоративного мистецтва.

Іншим суб'єктом управління об'єктами культурної спадщини досліджуваної громади є комунальний заклад «Історико-культурний комплекс «Вовчак-Волинська Січ»» (КЗ «ІКК «Вовчак-Волинська Січ»»). Метою створення та діяльності закладу є: вивчення діяльності Української повстанської армії, збір пов'язаних із цим матеріалів, документів, охорона і реконструкції всього, що стосується перебування УПА в урочищі «Вовчак», залучення громадян до надбань національної історико-культурної спадщини та побуту Волинського села; патріотичне виховання підростаючого покоління. Історично заклад функціонує на території колишнього с. Вовчак, де з 1942 по 1944 роки функціонувала база та штаб одного із перших підрозділів УПА під назвою «Січ», потім - загону імені Богуна. Тут у різні часи дислокувався Головний штаб УПА Північ та штаб Військового округу «Турів» Української Повстанської Армії, здійснювалася підготовка старшинського складу Української Повстанської Армії. В січні 1944 р. база була знищена радянськими військами. Реальні кроки з відродження історичної пам'яті про Вовчак розпочалися з 2000-х років. На території музейного комплексу під відкритим небом знаходиться старе кладовище, храм, криївка-музей, типові зразки архітектури помешкань цієї місцевості того часу та оборонна мережа, з окопами та бліндажами. Основними завданнями комунального закладу є науково-дослідницька, культурно-освітня, експозиційна, видавнича, реставраційна робота по збереженню пам'яток історії краю.

Статут закладу затверджений рішенням селищної ради від 20.05.2021 р. № 10/8. До цього заклад функціонував на базі відокремленого майна колишньої Турійської районної ради та був утворений на підставі рішення цієї ради від 22 грудня 2016 № 10/8. Заклад є науково-дослідницькою та культурно-освітньою установою, призначеною для вивчення історії Української повстанської армії, охорони і реконструкції всього, пов'язаного з її діяльністю, та збереження природного середовища урочища «Вовчак» Турійської селищної ради громади. Рухомі та нерухомі пам'ятки природи, матеріальної і духовної культури, що мають наукову, історичну, художню, культурну чи іншу цінність, які

розташовані на території урочища «Вовчак», належать комунальному закладу. Формування зібрань експозицій (фондів) музею здійснюється шляхом: придбання пам'яток за рахунок бюджетних, власних та благодійних коштів; передачі комунальному закладу, у встановленому порядку, пам'яток, виявлених під час археологічних, етнографічних, науково-природничих та інших експедицій, будівельних, ремонтних або реставраційних робіт; безкоштовної передачі закладу пам'яток підприємствами, установами, організаціями і громадянами; передачі закладу пам'яток, конфіскованих згідно чинного законодавства, вилучених на митниці; також в інші способи, що не суперечать чинному законодавству країни.

Заклад є самостійною юридичною особою, а його доходи (прибутки) використовуються виключно для фінансування видатків на утримання закладу, реалізації мети (цілей, завдань) та напрямків діяльності, визначених статутом. Безпосереднє керівництво закладом здійснюється директором, який призначається на посаду згідно рішення селищної ради, шляхом укладання з ним контракту на п'ять років, на підставі результату конкурсу, який проводиться відповідно до вимог статей 21-215 Закону України «Про культуру» [22]. Директор комунального закладу згідно своїх повноважень реалізує наступні управлінські функції: здійснює контроль за виконанням завдань щодо діяльності закладу та звітує про їх виконання на сесії Турійської селищної ради; розробляє і подає на затвердження Турійської селищної ради проекти програм, планів і пропозиції щодо діяльності закладу; визначає організаційну структуру закладу, складає штатний розпис; видає накази, приймає та звільняє з роботи працівників закладу, укладає угоди, контракти з працівниками, стимулює їх та накладає стягнення, видає доручення, засвідчує документи, розпоряджається коштами закладу.

У свою чергу фінансування закладу здійснюється за рахунок коштів місцевого бюджету на підставі затвердженого кошторису, благодійних внесків фізичних та юридичних осіб (добровільні благодійні внески вітчизняних та закордонних підприємств, громадських організацій і окремих громадян) та

інших джерел, не заборонених чинним законодавством. Відмітимо, що додатковими джерелами фінансування можуть бути: плата за кінозйомки, відео зйомки і фотозйомки; плата за відвідування, лекційне, екскурсійне обслуговування відвідувачів експозицій і виставок та інше; виручка від реалізації сувенірної продукції, видавничої діяльності, виставок-продажів виробів народних умільців, художніх творів тощо. Всі кошти, що надходять з різних джерел, складають єдиний фонд фінансових ресурсів комунального закладу.

Зазначимо, що в 2021 р. видатки бюджету Турійської територіального громади на сферу культури та мистецтва склали 6290,5 тис. грн, з яких 98,7 % - це видатки загального фонду, а решта – спеціального фонду. Найбільше видатків було спрямовано на забезпечення діяльності палаців і будинків культури, клубів, центрів дозвілля та інших клубних закладів – 3,7 млн грн, що становить 59,2 % у загальному фінансуванні сфери культури та мистецтва громади. Тут також вагому частку у фінансуванні становлять видатки загального фонду бюджету громади (95,6 %). 33,3 % видатків на сферу культури й мистецтва спрямовується на забезпечення діяльності бібліотек, а 7,5 % – на інші заходи в сфері культури і мистецтва, які фінансуються виключно за рахунок загального фонду. В 2022 р. видатки загального фонду на культуру та мистецтво склали 4441,9 тис. грн, що на 28 % менше, ніж у 2021 р. У 2023 р. на утримання закладів культури та культурно-масові заходи планувалося витратити понад 6 млн грн, що приблизно дорівнює обсягу фінансування сфери в 2021 р. На забезпечення діяльності бібліотек планували витратити 1,8 млн грн, а на забезпечення діяльності палаців і будинків культури, клубів, центрів дозвілля та інших клубних закладів планують витратити 3,9 млн грн. У 2023 р. було виділено 212,5 тис. грн на реалізацію Програми підтримки розвитку та діяльності КЗ «ІКК «Вовчак-Волинська Січ»» на 2021-2025 роки.

Окрім вище згаданої програми розвитку КЗ «ІКК «Вовчак-Волинська Січ»» на 2021-2025 роки, яка була прийнята та затверджена 24.12.2020 р. (рішення ради № 2/23), було затверджено Програму охорони та збереження культурної спадщини на території Турійської селищної ради територіальної громади на

2023-2025 роки (рішення № 42/15 від 08.06.2023 р.), Програму відзначення у громаді державних та професійних свят, пам'ятних дат, історичних подій, ювілеїв установ та організацій, Дня селища, села на 2024-2026 роки (№ 47/5 від 12.10.2023 р.).

Стан виконання бюджету в частині фінансування сфери культури та мистецтва територіальної громади відображено в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1 – Стан виконання плану бюджету в сфері фінансування культури і мистецтва за період 9 місяців 2024 р.

Найменування показника	Загальний фонд			Спеціальний фонд			Всього		
	план, тис. грн.	факт, тис. грн.	викон., %	план, тис. грн.	факт, тис. грн.	викон., %	план, тис. грн.	факт, тис. грн.	викон., %
Культура і мистецтво	6738,6	4794,9	71,2	60,0	70,9	118,2	6798,6	4865,9	71,6
Забезпечення діяльності бібліотек	2055,2	1642,8	79,9	0	19,4	-	2055,2	1662,2	80,9
Забезпечення діяльності палаців і будинків культури, клубів, центрів дозвілля та інших клубних закладів	3908,2	2751,3	70,4	60,0	51,6	86,0	3968,2	2802,9	70,6
Інші заклади та заходи в галузі культури і мистецтва, в т.ч.:	775,2	400,8	51,7	-	-	0,0	775,2	400,8	51,7
-забезпечення діяльності інших закладів в галузі культури і мистецтва	725,2	359,6	49,6	-	-	0,0	725,2	359,6	49,6
-інші заходи в галузі культури і мистецтва	50,0	41,2	82,4	-	-	0,0	50,0	41,2	82,4

Джерело. Складено та обчислено за даними фінансового відділу Турійської територіальної громади

Рівень фінансування сфери культури та мистецтва в 2024 р. у співставленні з 2023 р. дещо підвищився. За 9 місяців 2024 р. спостерігається перевиконання плану фінансування сфери культури та мистецтва на 18,2 % зі спеціального фонду, тоді як фінансування загального фонду виконано на 71 %. В цілому сумарні фактичні витрати на сферу в порівнянні з планом становили 71,6 %. Найвищий рівень виконання планових показників фінансування спостерігається в підсфері забезпечення діяльності бібліотек – 81 % приблизно. Тут, головним чином, кошти надходять по загальному фонду. По статті витрат «Забезпечення діяльності палаців і будинків культури, клубів, центрів дозвілля та інших клубних закладів» планові показники фінансування по загальному фонду склали 70 %, а по спеціальному фонду – 86 %. В цілому фактичні фінансові витрати на цю підсферу склали 71 % у порівнянні з планом. Відзначимо, що клубні заклади

громади характеризуються застарілістю нерухомого фонду. Найдавніший клубний заклад був збудований в 1950 р. минулого століття. Більш нові клуби – це нерухомість, яка була зведена та введена в експлуатація в другій половині 80-х років ХХ ст.

## **2.2. Аналіз матеріальної культурної спадщини громади**

Сучасна територія Турійської громади була придатна та приваблива для заселення найдавнішими людьми (перші поселення з'явилися у період пізнього палеоліту). Ще в I тисячолітті нашої ери на землях Турійської громади проживали як східнослов'янські племена, так і племена тюркського походження, історичні сліди яких збереглися в топографічних назвах нинішніх сільських населених пунктів громади: наприклад, Дуліби, Туричани, Туропин. Згодом, у VI-VII ст. на території цих сіл виникають городища. В XI-XII ст. територія Турійщини в складі історичних земель великої Волині, входить до складу Київської Русі і перебуває у її складі до самого розпаду прадавньої української держави. Із VIII- IX ст., городища-укріплення, що виникли уздовж річки Турії почали переростати у міста. Сучасники приписують цьому періоду виникнення сучасного адміністративного центру громади – селища Турійськ.

Точний час заснування Турійська достеменно не відомий. Але археологічні знахідки дають підстави твердити, що люди поселилися тут у VI–VII століттях. Перша писемна згадка про нього зустрічається в літописі «Повість временних літ» й припадає на 1097 р. В історичних документах селище іменується по різному: Турейськ, Туржиськ, Турейско, Торійськ, Тураск, Турійськ. За існуючою легендою, всі назви, як і назва річки Турії, яка протікає територією, походять від того, що в стародавні часи в цьому районі були непрохідні ліси, де водилося багато турів. Інша легенда свідчить, що назва річки і селища походять від імені князя Тура, який тут заснував городище.

На території громади налічується 148 пам'яток культурної спадщини, з них – 5 пам'яток національного значення (таблиця 2.2). Структурний склад культурної спадщини наступний: 19 пам'яток археології (з них 18 – нововиявлених), 16 пам'яток архітектури, 112 пам'яток історії, 1 пам'ятка монументального мистецтва.

Таблиця 2.2. – Пам'ятки національного значення Турійської територіальної громади

Місцезнаходження пам'ятки	Найменування пам'ятки (матеріал)	Датування	Вид пам'ятки	Дата взяття під охорону
с. Новий Двір, пн.-зах. околиця села	Городище	XI-XIII ст.	Археологія	03.02.2010 р.
с. Обеніжи	Хрестовоздвиженська церква (мур.)	1821 р.	Архітектура	06.09.1979 р.
	Дзвіниця Хрестовоздвиженської церкви (мур.)	1821 р.	Архітектура	06.09.1979 р.
с. Оса	Михайлівська церква (дер.)	1772 р.	Архітектура	24.08.1963 р.
с. Туропин	Хрестовоздвиженська церква (дер.)	1777 р.	Архітектура	24.08.1963 р.

Джерело. Складено та обчислено за даними Турійської територіальної громади

Окрім пам'яток архітектурного призначення, віднесених до національної спадщини, на території громади є ряд пам'яток місцевого значення (таблиця 2.3).

Таблиця 2.3. – Пам'ятки архітектури Турійської територіальної громади

Найменування пам'ятки (матеріал)	Назва села	Рік зведення	Охор. №	Дата взяття під охорону
Церква Різдва Богородиці (дер.)	Вербичне	1881	256-м	03.04.1992 р.
Покровська церква (дер.)	Клюськ	1920	257-м	03.04.1992 р.
Преображенська церква (мур.)	Купичів	1920	258-м	03.04.1992 р.
Троїцька церква (мур.)		1825	259-м	03.04.1992 р.
Костел (мур.)		1900	260-м	03.04.1992 р.
Успенська церква (дер.)	Мокрець	1881	262-м	03.04.1992 р.
Хрестовоздвиженська церква (мур.)	Обеніжи	1821	1056/1	06.09.1979 р.
Дзвіниця Хрестовозд. церкви (мур.)		1821	1056/2	06.09.1979 р.
Михайлівська церква (дер.)	Оса	1772	94	24.08.1963 р.
Миколаївська церква (мур.)	Осекрів	1856	264-м	03.04.1992 р.
Успенська церква (дер.)	Перевали	1767-1881	265-м	03.04.1992 р.
Святодухівська церква	Радовичі	1888	266-м	03.04.1992 р.
Хрестовоздвиженська церква (дер.)	Туропин	1777	97	24.08.1963 р.
Церква Іоанна Предтечі (дер.)	Чорніїв	1885	268-м	03.04.1992 р.

Джерело. Складено та обчислено за даними Турійської територіальної громади

На території громади є архітектурні пам'ятки історичного значення, а саме: Панський будинок XVIII-XIX ст., розташований в с. Купичів (нині приміщення

під сільрадою та поштою), каплиця на честь перемоги у Вітчизняній війні 1812 р. зведена в 1825 р. у с. Купичів.

Окрім древнього Городища, що є пам'яткою національного значення в сфері археології, на території громади є ряд нововиявлених пам'яток, що мають археологічну цінність та які було взято на облік наказом управління культури і туризму облдержадміністрації № 151 від 29.12.2009 р.: Вербичне-1 (поселення двошарове: доба енеоліту і бронзи), Гаруша-1 (поселення одношарове перших століть н.е.), Дуліби-1 (городище пізнього середньовіччя), Дуліби-2 (могильник курганний давньоруського часу X-XI ст.), Задиби-1 (курган невизначеного часу), Кустичі-1 (поселення одношарове ранньослов'янського часу), Кустичі-2 (поселення одношарове давньоруського часу X-XIII ст.), Кустичі-3 (поселення одношарове давньоруського часу), Мировичі-1 (поселення двошарове: перша половина I тис. н.е. і давньоруського часу X-XIII ст.), Перевали-1 (могильник курганний давньоруського часу X-XI ст.), Радовичі-1 (поселення двошарове: доба енеоліту і бронзи), Турійськ-1 (поселення давньоруського часу X-XIII ст.), Турійськ-2 (городище давньоруського часу X-XII ст.), Турійськ-3 (курган невизначеного часу), Ставок-1 (поселення одношарове доби енеоліту), Турія-1 (поселення двошарове: доба енеоліту і бронзи), Турічани-1 (поселення одношарове ранніх слов'ян), Турічани-2 (курган невизначеного часу).

Мешканці громади активно пропагують вивчення історії рідного краю. Окрім раніше згаданого історико-культурного комплексу Вовчак-Волинська Січ, за ініціативи та зусиллями місцевих активістів у громаді створені та функціонують єдиний в країні музей солом'яного мистецтва «Солом'яне диво» при Купичівському ліцеї; музей історії с. Купичів; музей історії Купичівського ліцею. Слід зазначити, що в с. Купичів збереглось 3 пам'ятки містобудування та архітектури місцевого значення: Свято-Преображенська церква (1920 р.), Свято-Троїцька церква (1825 р.) та неоготичний костел Св. Вацлава (1907-1911 рр). В селі також залишилися забудова чеських колоністів.

Перелік об'єктів культурної спадщини, які мають історичне значення та розташовані на території громади розміщено в додатку А. Серед об'єктів

історичного значення є й такі, які виявлені відносно недавно й ще не отримали охоронного свідоцтва, натомість розпорядженням № 362 (від 15.08.2022 р.) очільника Волинської обласної військової адміністрації їх обліковано в Переліку об'єктів культурної спадщини. Зазначимо, що переважний перелік об'єктів матеріальної спадщини історичного характеру формують пам'ятники учасникам другої світової війни, котрі загинули на території громади перебуваючи в складі радянської армії. В зв'язку з процесами декомунізації в країні, вважаємо, що подальші перспективи існування цих об'єктів у складі пам'яток культурної спадщини видається сумнівним.

Серед пам'яток, що мають природну цінність на території громади в с. Літин знаходиться пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення «Літинський», створена рішенням облвиконкому від 11.07.1972 р. № 255. Парк займає площу 8,4 га. Він був заснований панамі Сумовськими у другій половині ХІХ століття. Тут зростає близько 60 видів цінних екзотичних дерев і чагарників, а вік деяких дерев сягає близько 220 років. Парк має форму витягнутого прямокутника, у партерній частині якого розташовувалася класична садиба, яка не збереглася. Найбільшу цінність становить центральна частина парку, де проходить широка алея з вікових дерев липи, крони яких у верхньому ярусі зімкнулися, утворивши природну альтанку.

### **2.3. Характеристика нематеріальної культурної спадщини громади**

Щодо нематеріальної спадщини громади, то слід зазначити, що вона може мати або історичне підґрунтя або сучасний вияв. Відмітимо, що в свій час, Турійськ був потужним культурно-історичним та економічним центром Волині. На цій території проживали не лише українці, але й поляки, чехи, євреї. Кожен народ імплементавав тут свої елементи культури, віри, способу життя. Так, у Дольській друкарні виходили християнські книги, а в Турійську свої праці писав один із найвідоміших представників єврейської культури, засновник тріської

династії цадиків раббі Аврахам (Магід із Тріська) (праці – «Маген Аврахам», «Шалош хадрахот іешарот лі-зманім шонім»).

Для розвитку та збереження нематеріальної культурної спадщини велику роль відіграє підтримка культурної сфери. Вона передбачає собою наступні напрями: організування роботи щодо забезпечення реалізації на території громади державної політики у сфері культури; спрямування культурно-просвітницької діяльності та залучення до активного культурно-духовного життя всіх вікових категорій населення; покращення умов творчої діяльності працівників культури; покращення матеріально-технічної бази закладів культури; підтримка обдарованої молоді та дітей; забезпечення вільного творчого, інтелектуального, духовного розвитку дітей та юнацтва; участь в районних, обласних, всеукраїнських та міжнародних фестивалях, конкурсах; проведення в громаді культурно-мистецьких заходів, конкурсів, виставок, майстер-класів; створення програми розвитку культури в громаді.

Всесвітньовідомим елементом нематеріальної культурної спадщини громади є «Соломоплетіння та народна флористика Турійщини». Ця нематеріальна пам'ятка першою на Волині була занесена й до Національного переліку нематеріальної культурної спадщини (липень 2022 р.) Слід зазначити, що на основі цього нематеріального спадку організуються різноманітні проекти та заходи. Як от: проект «Різдво в родині», що має на меті розширити ареал побутування ремесла, навчити людей різних вікових категорій виготовляти різдвяні атрибути із соломи та зміцнити передачу ремесла від покоління до покоління; проводилася Всеукраїнська творча лабораторія майстрів солом'яного мистецтва «Солом'яний бичок»; проходив Міжнародний фестиваль «Сніп», участь у якому брали представники 11 країн світу. Представники громади неодноразово приймали участь у міжнародних фестивалях соломкарів в Угорщині, Хорватії, Туреччині, представляла своє мистецтво в Японії у м. Нагойя на Міжнародній виставці «Експо-2005».

У 2023 р. громада взяла участь у проекті «Навчати та вчитися за допомогою нематеріальної культурної спадщини». Проект підтримується Фондом

ЮНЕСКО з надання допомоги в надзвичайних умовах. Проект орієнтований на залучення вчителів та школи України до знань про охорону своєї живої спадщини та передбачав розробку невеликих інноваційних проектів, які інтегрують живу спадщину в існуючі навчальні програми чи позакласні заходи. Досвід соломкоплетіння був задокументований (описаний та зафіксований на фото і відео) та буде представлено в новому посібнику, який планується видати українською та англійською мовами для поширення у світі завдяки ЮНЕСКО.

Ще одним здобутком 2021-2022 рр. нематеріальної культурної спадщини громади є гастрономічний проект стартапів від Українського центру культурних досліджень, який проходив у м. Київ. В цьому проекті Турійська громада увійшла в трійку лідерів із 80 поданих заявок. Надалі цей стартап планується втілити у гастрономічний проект під назвою «Котилася перепічка». Рецепти перепічки та кваші по-турійські подані та записані у Першу гастрономічну енциклопедію України.

За підтримки Міністерства культури та інформаційної політики України (нині – Міністерства культури та стратегічних комунікацій України) відбувся Всеукраїнський конкурс авторської прози та поезії «Яwriter 2022», в якому представники Турійської громади зайняли I місце у номінації «Авторська поезія» та I місце у номінації «Авторська проза». Також дует «Два крила» Турійського будинку культури зайняв I місце у П'ятому Всеукраїнському багатожанровому конкурсі «Битва жанрів 2022». У 2021 р. двоє аматорів від культури Турійщини отримали Президентську стипендію для молодих письменників і митців у сфері музичного, театрального, образотворчого, хореографічного, естрадно-циркового мистецтва та кіномистецтва.

Турійська громада також має свій обласний фестиваль повстанської пісні під назвою «Вовчак – Волинська Січ», який відбувається щорічно в кінці липня в урочищі Вовчак (місці зародження УПА). Декілька років тому на цьому місці відбувся славнозвісний Міжнародний фестиваль українського фольклору «Берегиня», а кожного року сюди з'їжджаються сотні учасників та глядачів фестивалю. Щорічно на цьому місці проходить захід до Дня захисників України.

Відмітимо, що перелік елементів нематеріальної культурної спадщини України ведеться на виконання ст.12 Конвенції ЮНЕСКО про охорону нематеріальної культурної спадщини, яку Україна ратифікувала у 2008 р. Документом, який визначає вимоги до оформлення облікових карток на елементи нематеріальної культурної спадщини України та процедуру включення цих елементів до національного переліку, є Порядок ведення Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України, затверджений наказом Міністерства культури та інформаційної політики України 25.08.2023 р. № 449 (зареєстрований у Міністерстві юстиції України 28 вересня 2023 р. за № 1718/40774). Ведення переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України було започатковано у 2012 р. Наказом Міністерства культури України від 14.12.2012 р. № 1521 «Про затвердження примірного зразка форми облікової картки об'єкта (елемента) нематеріальної культурної спадщини України та визначення об'єктів нематеріальної культурної спадщини». Проте офіційно Національний перелік елементів нематеріальної культурної спадщини України було створено Наказом Міністерства культури України від 12.02.2018 р. № 105 «Про затвердження Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України», додатком до якого і є, власне, Національний перелік. Нові елементи нематеріальної культурної спадщини України включаються до Національного переліку на підставі рекомендацій експертної ради з питань нематеріальної культурної спадщини, яка діє при Міністерстві культури та інформаційної політики України.

## РОЗДІЛ 3

### НАПРЯМКИ ПОКРАЩЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОТЕНЦІАЛУ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ГРОМАДИ

#### **3.1. Стратегічні перспективи реалізації потенціалу культурної спадщини громади**

Стратегічні напрями реалізації потенціалу культурної спадщини громади можуть включати різноманітні аспекти, що допоможуть зберегти і розвивати культурну спадщину, а також використати її як ресурс для економічного, соціального та туристичного розвитку. Подальша реалізація потенціалу культурної спадщини досліджуваної громади має спиратися на наступні принципи:

##### **1. Збереження та реставрація культурної спадщини:**

1.1. Реставрація історичних об'єктів – важливо проводити науково обгрунтовану реставрацію пам'яток архітектури, музеїв, храмів, старовинних будівель і місць історичної значущості.

1.2. Збереження нематеріальної спадщини – підтримка традицій, ремесел, усної народної творчості, звичаїв, святкувань, фольклору.

1.3. Створення інформаційно-інвентаризаційних баз – розробка електронних баз даних для збереження інформації про пам'ятки та об'єкти культурної спадщини на рівні громади.

##### **2. Розвиток цифровізації культурної спадщини громади:**

2.1. Цифрові архіви та платформи – створення віртуальних музеїв, онлайн-експозицій, інтерактивних карт пам'яток культурної спадщини громади.

2.2. Віртуальна реальність (VR) та доповнена реальність (AR) – Використання сучасних технологій для створення віртуальних турів по історичних об'єктах, що дозволяє охопити більшу аудиторію.

##### **3. Освіта та популяризація культурної спадщини:**

3.1. Культурно-освітні програми для молоді – організація заходів для підвищення обізнаності серед молоді громади про важливість збереження культурної спадщини, проведення лекцій, майстер-класів, творчих зустрічей.

3.2. Культурні фестивалі та заходи – проведення фестивалів, концертів, виставок, ярмарків, театральних і музичних подій, які популяризують культуру та традиції громади.

3.3. Публікації та медіа-ресурси – розробка публікацій, книг, документальних фільмів, онлайн-ресурсів для поширення інформації про культурну спадщину громади серед широкої аудиторії.

#### 4. Культурний туризм:

4.1. Розвиток культурного туризму – створення туристичних маршрутів, які включають місця культурної спадщини, а також екскурсії, тематичні фестивалі, концерти, виставки.

4.2. Інфраструктура туризму – розвиток інфраструктури для культурного туризму (готелі, кафе, інформаційні центри, сувенірні крамниці) для приваблення туристів.

4.3. Інтерактивні музеї та культурні центри – створення музеїв і культурних центрів, де можна не тільки побачити, але й доторкнутися до культури через інтерактивні експозиції.

#### 5. Економічний розвиток через культурну спадщину:

5.1. Креативні індустрії – створення умов для розвитку креативних індустрій (музика, мистецтво, дизайн), які можуть використовувати елементи культурної спадщини для створення нових продуктів.

5.2. Ремесла та народні промисли – відродження та підтримка традиційних ремесел, виготовлення сувенірів та мистецьких виробів на основі місцевих традицій.

5.3. Спільноти культурних підприємців – підтримка малих підприємств, що спеціалізуються на виготовленні та продажу товарів і послуг, пов'язаних з культурною спадщиною (кулінарія, рукоділля, архітектура, дизайн).

#### 6. Участь місцевих жителів:

6.1. Залучення громади до охорони спадщини – організація громадських ініціатив, спрямованих на збереження місцевих пам'яток і традицій, обговорення важливості культурної спадщини на місцевому рівні.

6.2. Програми волонтерства – заохочення волонтерів до участі в реставраційних проектах, організації культурних заходів та фестивалів.

## 7. Екологічна та соціальна складова:

7.1. Збереження культурної спадщини в поєднанні з екологічними ініціативами – використання екологічних підходів у реставрації та розвитку культурних об'єктів, збереження природних ландшафтів, що мають культурну та історичну цінність.

7.2. Соціальна інтеграція через культуру – використання культурної спадщини для вирішення соціальних проблем, таких як інтеграція різних етнічних груп, підтримка місцевих громад, залучення молоді до культурних ініціатив.

## 8. Партнерства та співпраця:

8.1. Співпраця з іншими громадами та регіонами – спільні культурні проекти, обмін досвідом та ресурсами з іншими громадами, що мають подібну культурну спадщину.

8.2. Міжнародні партнерства – участь у міжнародних проектах з охорони та розвитку культурної спадщини, обмін між культурами, залучення міжнародних фондів для реалізації проектів.

Щодо розвитку співпраці з іншими громадами, то пропонується об'єднати культурні спадщини трьох громад – Луцька, Турійська та Володимира під одним проектом «Культурний трикутник Волинської спадщини». Серед історичних поселень Волинської області, найдавнішими є саме Володимир, Луцьк та Турійськ (рис. 3.1). Окрім цього вони формують рівносторонній трикутник, де відстань від Луцька до Турійська або від Луцька до Володимира є приблизно однаковою, що дозволяє логістично вдало організувати кільцеві тури для туристів із метою ознайомлення з об'єктами матеріальної та нематеріальної спадщини громад.



Рисунок 3.1. Проект «Культурний трикутник Волинської спадщини»

Джерело. Авторська ідея

Реалізація вище зазначених напрямків дозволяє не тільки зберегти культурну спадщину, але й сприяє розвитку громади, підвищенню її економічного та соціального потенціалу.

### 3.2. Розвиток креативної індустрії в громаді

Розвиваючи стратегію економічного розвитку через культурну спадщину, в досліджуваній громаді є виняткові можливості для створення та розвитку креативних індустрій, які можуть використовувати елементи культурної спадщини для створення нових продуктів. Пропонується розвивати напрямок кіномистецтва на основі використання історичної спадщини – історико-культурного комплексу Вовчак-Волинська Січ. Це місце сили, героїки українського духу, що може стати предметом для циклу патріотичного документального кіно та створення художніх образів героїв минулого, простих жителів поліського краю. Отож, проект створення кіностудії є амбітною та багатофункціональною ініціативою, яка може значно вплинути на культурний та економічний розвиток громади та регіону в цілому. Цьому напрямку креативних індустрій сприяє наявність підписаного в 2021 р. меморандуму між Одеською кіностудією та Волинською кінокомісією про створення філії кіностудії у Волинській області. Цей структурний підрозділ відкривався в м. Луцьк з метою початку кіновиробництва. Умовою функціонування філії була обов'язковість процесу кінопродукування.

Пропонований проект включає кілька ключових етапів і складових, що дозволять ефективно реалізувати ідею. Загальна структура проекту створення кіностудії відображена нижче. Мета проекту полягає в створенні інфраструктури для виробництва фільмів, телевізійних програм, рекламних відео та інших медіапродуктів. Також проект дозволить сприяти розвитку місцевої культурної спадщини, підвищенню культурної привабливості регіону через створення унікальних та локальних медіа-продуктів, стимулювання економічного розвитку через розвиток туризму, зростання кількості робочих місць, підтримку малих і середніх підприємств у сфері культурних послуг.

Для реалізації проекту важливо віднайти та облаштувати студійний простір. Щодо основних приміщень, то вони необхідні для знімальних майданчиків, пост-продакшн-студій (монтаж, звук, спецефекти), офісних приміщень, складських

приміщень для зберігання реквізиту. Потрібне придбання обладнання для зйомок, монтажу, пост-продакшн роботи, техніки для звукозапису та обробки відео. Студії мають бути забезпечені високошвидкісним інтернетом, сучасними серверними потужностями, надійними системами зберігання даних. Для організації роботи кіностудії потрібне кадрове забезпечення. Йдеться про кадри для технічних, креативних та адміністративних підрозділів (режисери, оператори, сценаристи, монтажери, звукорежисери, менеджери проектів). Для вирішення кадрової проблеми, важливо розвивати профільні освітні програми та співпрацю з університетами для підготовки кадрів: організація курсів, тренінгів, майстер-класів тощо. Окрім створення кіновиробництва й роботи над власними кінопроектами, кіностудія може надавати послуги по зйомці та пост-продакшн для сторонніх замовників, а також стимулюватиме місцевих кінематографістів – підтримка місцевих режисерів, сценаристів, акторів через фінансування малих фільмів, документальних програм, короткометражок. Додатковим імпульсом розвитку громади може стати формування інфраструктури для кінофестивалів: організація кінофестивалів, прем'єр і презентацій, що сприятиме популяризації кіностудії на міжнародному рівні. Критеріями ефективності проекту може бути кількість знятих проектів – фільмів, серіалів, рекламних роликів, створених в межах студії; кількість працевлаштованих на кіностудії (постійних і тимчасових співробітників); рівень прибутковості через продаж прав на фільми, участь у фестивалях, комерційні проекти.

Реалізація такого масштабного проекту потребує значних інвестицій, але може принести значні економічні, культурні та соціальні вигоди для громади. Для цього обґрунтуємо бізнес-план створення кіностудії.

Мета проекту полягає в створенні сучасної кіностудії для виробництва фільмів, телевізійних програм, рекламних відео та інших медіа-продуктів, де основний контент робитиметься на героїко-патріотичному змісті. Студія буде забезпечувати повний цикл виробництва контенту: від розробки ідеї до пост-продакшн. Проект спрямований на підтримку місцевої кінематографії, залучення інвестицій та створення робочих місць.

Основні послуги: зйомка фільмів та серіалів, пост-продакшн (монтаж, спецефекти, звукозапис), оренда знімальних майданчиків та обладнання, прокат студійного обладнання та техніки, організація кінофестивалів та культурних подій

В Україні та інших країнах Східної Європи спостерігається зростання попиту на якісну кінопродукцію та серіали, що зумовлено зростанням локальних та міжнародних потокових платформ (Netflix, Amazon Prime, локальні платформи). Ключовими конкурентами є вже діючі студії та пост-продакшн-компанії, а також іноземні студії, які мають досвід та технологічну базу. Проте існує дефіцит сучасних студій, які б обслуговували широкий спектр кінематографічних послуг. Цільовою аудиторією є: продюсери, кінематографісти, рекламні агенції, музиканти, теле- та кіностудії, а також незалежні творці контенту, які шукають висококласні послуги та інфраструктуру для виробництва.

Кіностудія надаватиме широкий спектр послуг для виробництва: зйомки фільмів та серіалів: повний цикл зйомок (від планування до зйомок на майданчику); пост-продакшн (монтаж, звуковий дизайн, кольорокорекція, спецефекти); оренда студійних приміщень (німальні майданчики, павільйони); оренда техніки (камери, освітлення, студійне обладнання, транспорт); навчання та майстер-класи (тренінги для фахівців, курси для початківців у кіно- та медіа-сфері); туризм (організація турів по студії та проведення культурних заходів).

Маркетингова стратегія буде побудована на брендуванні, розвитку цифрового маркетингу, співпраці з кінокомпаніями та продюсерами, участі в заходах фестивального типу, співпраці з відомими людьми зі світу кіномистецтва. Відтак, при створенні унікального бренду кіностудії, розробки корпоративного стилю, створення веб-сайту пропонується використовувати за основу – брендний знак територіальної громади, який буде оповитий кінематографічною стрічкою (рис. 3.2.). Просування кіностудії «ТУРФІЛЬМ СТУДІЯ» відбуватиметься через соціальні мережі – Instagram, Facebook, YouTube, контекстну рекламу та таргетинг.



Рисунок 3.2. Брендуння кіностудії Турійської територіальної громади  
Джерело. Авторська ідея

Співпраця з кінокомпаніями та продюсерами здійснюватиметься через підписання контрактів на виробництво та пост-продакшн проектів. Обов'язковими маркетинговими інструментами буде представлення студії на міжнародних кінофестивалях та медіаплатформах, а також розвиток партнерств із відомими кінематографістами для збільшення попиту на послуги студії.

Розглянемо операційний план реалізації проекту:

- етап 1 (0-6 місяців): пошук інвесторів, вибір локації, оформлення документів;
- етап 2 (6-12 місяців): будівництво приміщень, закупівля обладнання, найм персоналу;
- етап 3 (12-18 місяців): початок роботи студії, запуск першого проекту, маркетингові кампанії;
- етап 4 (18-36 місяців): оптимізація операційних процесів, залучення нових клієнтів, розвиток нових послуг.

Для реалізації проекту потрібно обґрунтувати потребу в персоналі. Для цього буде потрібен керівник студії; технічні фахівці (освітлювачі, звукорежисери, оператори); пост-продакшн фахівці (монтажери, графічні дизайнери, кольорокоректори), адміністративний персонал (маркетинг, продажі, HR), охоронці, технічний персонал.

Розрахуємо фінансову ефективність реалізації проекту. Так, початкові інвестиції в будівництво та ремонт приміщень складуть 1 млн грн, витрати на

закупівлю обладнання (камери, освітлення, техніка) – 500 тис. грн, витрати на облаштування інфраструктури (офіс, переговорна кімната, туалети, склад): 200 тис. грн, ліцензійні та юридичні витрати – 50 тис. грн, первинні маркетингові витрати (брендинг, рекламні кампанії) – 50 тис. грн. Передбачається створити резервний фонд у розмірі 100 тис. грн. Загальна сума початкових інвестицій складе 1,9 млн грн.

Щорічні операційні витрати становитимуть: зарплата персоналу (керівники, технічний персонал, адміністрація) – 300 тис. грн; орендна плата та комунальні послуги – 100 тис. грн; витрати на обслуговування обладнання, ремонт – 50 тис. грн; маркетинг та реклама – 50 тис. грн; інші витрати – 50 тис. грн. Загальні операційні витрати складуть 550 тис. грн.

Щорічні прогнозовані доходи становитимуть: оренда знімальних майданчиків та техніки – 1 млн грн; послуги пост-продакшн – 300 тис. грн; продаж прав на контент, прокат – 500 тис. грн; організація культурних заходів та кінофестивалів – 200 тис. грн. Загальний дохід кіностудії складе 2 млн грн.

Оцінимо рівень прибутковості проекту. Так, витрати становлять 550 тис. грн, доходи – 2 млн грн; рибуток – 1,45 млн грн, рівень рентабельності – 72 %.

Оцінимо ризикові позиції при реалізації проекту. Фінансові ризики можливі в зв'язку зі зміною динаміки кіноринку, зменшення попиту. Постійним ризиком є ризик зростання вартості матеріалів та обладнання. Для мінімізації цього ризику пропонується створювати резервний фонд, здійснювати планування витрат у стратегічній перспективі, забезпечувати гнучкість у ціноутворенні. Можливі також ризики технічного характеру. Вони обумовлені пошкодженням обладнання, технічними збоями. Для мінімізування ризику слід здійснювати постійне технічне обслуговування, страхувати обладнання. Ризик конкуренції виникає в зв'язку із наявністю інших кіностудій та глобальних потокових платформ. Мінімізувати цей ризик можливо лише через розвиток унікальних послуг, гнучкої цінової політики, майстерного просування кінопродукту на ринку. Таким чином, з належним фінансуванням, маркетингом та продуманим управлінням цей проект може стати важливим культурним явищем у громаді.

## ВИСНОВКИ

Нині існує декілька напрямів публічного управління культурною сферою: мистецька освіта; підготовка управлінського персоналу для галузі культури; творчість (робота тих, хто залучений до процесу творчого виробництва); розповсюдження мистецького продукту (субсидування медіа та видавничої діяльності, вартості квитків; фінансування вистав, виступів на фестивалях, гастролях); безпосереднє збереження культурної спадщини (фольклор, живопис, історичні будівлі, музейні колекції тощо). Таким чином, збереження культурної спадщини є невід'ємним елементом публічного управління сферою культури.

збереження культурної спадщини

Управління культурною спадщиною передбачає собою комплекс організаційних, юридичних, економічних та соціальних заходів, спрямованих на збереження, захист і ефективне використання культурних об'єктів, що становлять частину національної або місцевої спадщини. Важливість цього процесу полягає в тому, що культурна спадщина є невід'ємною частиною ідентичності громад, регіону, країни та людства в цілому. Вона охоплює не лише матеріальні пам'ятки (архітектурні, археологічні, художні), а й нематеріальну спадщину (традиції, обряди, мови, ремесла).

Політика збереження та відновлення культурної спадщини передбачає собою сукупність заходів, законодавчих ініціатив та стратегій, спрямованих на захист, збереження та відновлення культурної спадщини, що має важливе значення для історії, ідентичності та розвитку нації. Вона включає не лише охорону архітектурних пам'яток, артефактів і традицій, але й формування умов для їхнього сталого використання та передачі наступним поколінням. У цьому контексті важливими є як національні, так і міжнародні ініціативи. В свою чергу, обмін культурними цінностями та досвідом може також стати потужним інструментом для подолання стереотипів, розв'язання конфліктів і розбудови миру на засадах порозуміння та поваги до культурного різноманіття.

Турійська територіальна громада – це територія синтезу цивілізацій, що містить велику кількість населених пунктів із центром, що віднесений до списку історичних населених місць країни. Ознаки освоєння території нинішньої громади людьми сягають далекої бронзової доби. Місцевість зазнала впливу кількох цивілізацій – як дохристиянських, так й епохи християнства Київської Русі, Галицько-Волинського князівства, Великого Князівства Литовського, юдаїзму, Речі Посполитої, Російської імперії, Польської Республіки. Турійськ – найдавніше поселення Волині після Володимира та Луцька, центр ремісництва і торгівлі у давні часи. В громаді налічується 52 населених пункти, ряд із яких у давні часи мали міський статус.

Досліджувана громада характеризується як місце формування перших осередків Української Повстанської Армії, територія на якій розміщувалася база вишколу комбатантів та головний штаб УПА-Північ, штаб ВО Турів. Перевагою громади є наявність історичного комплексу «Вовчак – «Волинська Січ». Загалом, Турійська селищна територіальна громада є самобутньою етнокультурною одиницею Волинського Полісся з потенціалом для розвитку сфери креативних індустрій.

У громаді розвинена мережа культурних закладів: 2 міських будинки культури, 5 сільських будинків культури та 22 сільських клуби; Турійська публічна бібліотека (доросла та дитяча) та її 14 філій; КЗ «Турійська музична школа»; 148 пам'яток культурної спадщини, з них 5 – національного значення; гуртки аматорського мистецтва різних жанрів; соломоплетіння та народна флористика (включено до переліку елементів Національної нематеріальної культурної спадщини); обласний фестиваль повстанської пісні «Вовчак – Волинська Січ», міжнародний фестиваль українського фольклору «Берегиня»; перемога в конкурсі стартапів від Українського центру культурних досліджень із проектом «Котилася перепічка».

- У положенні про відділ містобудування, архітектури, житлово-комунального господарства, комунальної власності та охорони культурної спадщини Турійської селищної територіальної громади розписано його завдання

та функції в сфері містобудування та архітектури, житлово-комунального господарства та комунальної власності на території селищної ради. При цьому, не виписано повноваження відділу в частині забезпечення охорони культурної спадщини. Дещо зустрічаємо в повноваженнях відділу в сфері містобудування та архітектури, де зазначається, що відділ погоджує проекти розміщення та архітектурні рішення об'єктів благоустрою, монументального і монументально-декоративного мистецтва. Іншими моментами, які гальмують розвиток потенціалу культурної спадщини громади та її внесок у соціально-економічний розвиток громади, є відсутність дієвих інструментів для монетизації культурного спадку. Тому визначальними принципами та напрямками подальшого зберігання, відновлення та розвитку культурної спадщини має бути: визначення та документування культурних цінностей, які потребують захисту; підтримка музеїв, архівів, бібліотек, виставок, а також історичних та архітектурних пам'яток; законодавче закріплення статусу культурної спадщини, що гарантує її захист від руйнувань, неправомірних змін чи втрат; відновлення історичних пам'яток, що постраждали від стихійних лих, військових дій чи зношення з часом; використання традиційних та сучасних технологій для збереження автентичності об'єктів; залучення експертів з реставрації та консервування культурних об'єктів, щоб забезпечити найкращі практики відновлення; поширення знань про культурну спадщину серед мешканців через освітні програми, лекції, виставки та заходи; сприяння розвитку туризму, зокрема культурного, для популяризації значення культурної спадщини; розвиток культурних індустрій, що базуються на спадщині, наприклад, через ремесла, вистави, театри чи кіно; співпраця з міжнародними організаціями, фондами та експертами для підтримки збереження спадщини на місцевому рівні; участь громади у міжнародних програмах з відновлення культурних пам'яток, що дозволяють отримати фінансову допомогу або технічну підтримку; активне залучення громадськості до процесу збереження спадщини через участь у проектах, волонтерських ініціативах, консультування щодо важливості збереження пам'яток громади; залучення місцевих жителів до процесів

відновлення, збереження і популяризації їх культурних особливостей та традицій; використання цифрових технологій для документування, архівування та віртуального відтворення культурних об'єктів; використання 3D-моделювання, сканування та інших інновацій для реставрації пам'яток або створення їхніх віртуальних копій; впровадження систем моніторингу для відстеження стану культурної спадщини, включаючи автоматизовані технології для виявлення потенційних загроз; підтримка народних ремесел, фольклору, народної музики та інших елементів нематеріальної культури.

Окреме питання заслуговує схема фінансування збереження пам'яток, що нині реалізується через бюджетні ресурси. В роботі запропоновано інвестувати кошти в розвиток сфери креативних індустрій на основі використання культурного спадку громади й таким чином монетизувати матеріальну та нематеріальну культурну спадщину.

## ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАНЬ

1. Basic Texts of the 2003 Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage.. Paris: Living Heritage Entity Culture Sector UNESCO, 2024. 178 p. URL: <https://ich.unesco.org/en/basic-texts-00503>.
2. What is Intangible Cultural Heritage? UNESCO account. URL: <https://ich.unesco.org/en/what-is-intangible-heritage-00003>.
3. Сухенко С.В. Особливості розвитку системи державного управління охороною культурною спадщини в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2018. № 3. Т. 29 (68). С. 6–10.
4. Леськів М.Б. Публічне управління сферою культури: проблеми і перспективи. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2024. Вип. 39. С. 98–101.
5. Купрійчук В. Державне управління у сфері охорони культурної спадщини в умовах воєнного стану 2022-2023 рр. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку напрям культурологія*. 2023. № 45. С. 36–42. URL: <https://zbirnyku.rshu.edu.ua/index.php/ucpmk/article/view/635/657>.
6. Ігнатченко І.Г. Державне управління культурою в Україні в умовах формування інформаційного суспільства. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2012. Вип. 24. С. 92–104. URL: [https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/2041/1/Ignatchenko\\_92.pdf](https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/2041/1/Ignatchenko_92.pdf).
7. Батіщева О.С. Державне управління розвитком національної культури в умовах глобалізації: дис... канд. наук з держ. управління: 25.00.01 / Національна академія держ. управління при Президентіві України. Львів, 2007. 237 с.
8. Холодок В.Д. Державне управління охороною культурної спадщини в Україні: стан і перспективи розвитку. *Державне будівництво*. 2011. № 1. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVu\\_2011\\_1\\_49](http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVu_2011_1_49).
9. Здіорук С.І. Культурна політика України: національна модель у європейському контексті: аналіт. доп. Київ, 2012. 64 с.

10. Кучин С.П. Особливості державної політики в сфері культури та освіти (соціально-економічний аспект). *Зовнішня торгівля: право, економіка, фінанси*. 2013. № 2. С. 40–48. URL: [http://zt.knute.edu.ua/files/2013/2\(67\)/uazt\\_2013\\_2\\_8.pdf](http://zt.knute.edu.ua/files/2013/2(67)/uazt_2013_2_8.pdf).
11. Манько С.Б. Основні напрямки розвитку державного регулювання у сфері культури в Україні. *Вісник національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління*. 2017. Вип. 2. С. 148–156. URL: [https://nuczu.edu.ua/sciencearchive/PublicAdministration/vol7\(17\)/21.pdf](https://nuczu.edu.ua/sciencearchive/PublicAdministration/vol7(17)/21.pdf).
12. Грушина А.І. Особливості організації системи менеджменту сфери культури та мистецтв. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Менеджмент соціокультурної діяльності*. 2018. № 1. С. 53–63.
13. Місевич М.А., Дідковська Т.В. Європейський досвід управління в сфері культури. *Агросвіт*. 2020. № 5. С. 56–63. URL: [http://www.agrosvit.info/pdf/5\\_2020.pdf](http://www.agrosvit.info/pdf/5_2020.pdf).
14. Сухенко С.В. Державне управління у сфері охорони культурної спадщини в Україні: теоретичне осмислення. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 10. С.112–116. URL: [http://www.investplan.com.ua/pdf/10\\_2018/24.pdf](http://www.investplan.com.ua/pdf/10_2018/24.pdf).
15. Архипова Є.О., Клевчук О.О. Державне регулювання у сфері охорони культурної спадщини України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 13-14. С. 51–57. URL: [10.32702/2306-6814.2021.13-14.51](https://doi.org/10.32702/2306-6814.2021.13-14.51).
16. ДСТУ-Н Б В.3.2-4:2016. Видання. Настанова щодо виконання ремонтно-реставраційних робіт на пам'ятках архітектури та містобудування. [Чинний від 2017-01-01]. Вид. офіц. Київ, 2016. 50 с. URL: <https://cultura.mkrada.gov.ua/wp-content/uploads/2017/11/DSTU-N-B-V.3.2-42016.compressed.pdf>.
17. Яшина О., Висоцька О. Зарубіжний досвід державного управління у сфері культури. *Вісник Дніпровської академії неперервної освіти «Публічне управління та адміністрування»*. 2022. № 2 (3). С. 20–23.
18. Про охорону культурної спадщини : Закон України від 08.06.2000. № 1805-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 39. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text>.

19. Про затвердження Порядку укладення охоронних договорів на пам'ятки культурної спадщини, щойно виявлені об'єкти культурної спадщини чи їх частини : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.05.2024 р. № 630 Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2001 р. № 1768. URL: <https://voladm.gov.ua/admin-assets/files/file/%D0%A00630.pdf/>

20. Про охорону археологічної спадщини : Закон України від 18.03.2004. № 1626-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 26. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1626-15#Text>.

21. Про затвердження Списку історичних населених місць України : Постанова Кабінету Міністрів України від 26.07.2001 р. № 878. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2001-%D0%BF#Text>.

22. Про культуру : Закон України від 14.12.2010. № 2778-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 24. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text>.

# ДОДАТКИ

## ДОДАТОК А. МАТЕРІАЛЬНА КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА ТУРІЙСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

### Таблиця А.1 – Пам'ятки історії громади

Охор. №	Місцезнаходження пам'ятки, її адреса	Найменування пам'ятки	Дата події	Дата спорудження	№ рішення, дата про взяття під охорону
1	2	3	4	5	6
775	с.Блаженик	Пам'ятний знак подвигу героїв Рад. Союзу Іванова О., Солодова Ю., Харламова В., Саранчі М.	1941-1944	1985	267-р від 25.08.86р.
600	с.Блаженик	Могила братська радянських воїнів	1944		415 від 22.06.99р.
414	с.Бобли	Пам'ятник землякам	1941-1945	1968	267-р від 25.08.86р.
415	с.Дольськ	Пам'ятник радянським воїнам та землякам	1941-1945	1975	477-р від 28.11.75р.
533	с.Дольськ	Могила радянського воїна Кондратюка П.Г.	1944	1989	415 від 22.06.99р.
534	с.Дольськ	Могила радянського воїна Козлова П.А.	1944	1989	415 від 22.06.99р.
535	с.Дольськ	Могила радянського воїна Бегельмана Л.З.	1944	1989	415 від 22.06.99р.
536	с.Дольськ	Могила радянського воїна Коржавіна К.О.	1944	1989	415 від 22.06.99р.
537	с.Дольськ	Могила радянського воїна Слюсаревського А.О.	1944	1989	415 від 22.06.99р.
416	с.Дуліби	Пам'ятник землякам	1941-1945	1974	477-р від 28.11.75р.
939	с.Дуліби	Могила старшого лейтенанта Поповича П.П.	1944	1991	265-р від 24.12.91р.
940	с.Дуліби	Могила невідомого радянського воїна	1944	1991	265-р від 24.12.91р.
941	с.Дуліби	Могила невідомого радянського воїна	1944	1991	265-р від 24.12.91р.
942	с.Дуліби	Могила невідомого радянського воїна	1944	1991	265-р від 24.12.91р.
943	с.Дуліби	Могила невідомого радянського воїна	1944	1991	265-р від 24.12.91р.
518	с.Клюськ	Пам'ятник землякам	1941-1945	1975	457-р від 16.10.78р.
949	с.Клюськ	Могила радянського воїна Бертшивілі П.І.	1944	1991	265-р від 24.12.91р.
614	с.Кульчин	Могила Токарської-Карпук К.Т.	1910-1944	1969	65-р від 10.02.82р.
417	с.Кульчин	Пам'ятник землякам	1941-1945	1974	477-р від 28.11.75р.
413	с.Купичів	Могила братська радянських воїнів	1944	1956	477-р від 28.11.75р.
638	с.Купичів	Могила братська воїнів російської армії	1915	1929	142-р від 29.04.84р.
519	с.Кустичі	Пам'ятник землякам	1941-1945	1969	457-р від 16.10.78р.
944	с.Кустичі	Могила невідомого радянського воїна	1944	1991	265-р від 24.12.91р.

## Продовження таблиці А.1

1	2	3	4	5	6
945	с.Кустичі	Могила братська рядового Лисиці і 2-х невідомих радянських воїнів	1944	1991	265-р від 24.12.91р.
420	с.Маковичі	Пам'ятник землякам	1941-1945	1969	477-р від 28.11.75р.
419	с.Мокрець	Пам'ятник радянським воїнам, партизанам	1943	1961	477-р від 28.11.75р.
418	с.Мокрець	Пам'ятник землякам	1941-1945	1968	477-р від 28.11.75р.
601	с.Мочалки	Могила радянського воїна І.С. Гурова	1944		415 від 22.06.99р.
521	с.Новий Двір	Пам'ятник землякам	1941-1945	1974	457-р від 16.10.78р.
522	с.Обенижі	Пам'ятник землякам	1941-1945	1973	457-р від 16.10.78р.
524	с.Озеряни	Пам'ятник землякам	1941-1945	1975	457-р від 16.10.78р.
935	с.Озеряни	Могила братська радянських воїнів	1944	1991	265-р від 24.12.91р.
674	с.Озеряни	Могила лейтенанта Крячкова М.Я.	1944		415 від 22.06.99р.
629	с.Озеряни	Могила невідомого радянського воїна	1944		415 від 22.06.99р.
632	с.Озеряни	Могила невідомого радянського воїна	1944		415 від 22.06.99р.
655	с.Озеряни	Могила невідомого радянського воїна	1944		415 від 22.06.99р.
671	с.Озеряни	Могила невідомого радянського воїна	1944		415 від 22.06.99р.
525	с.Оса	Пам'ятник землякам	1941-1945	1976	457-р від 16.10.78р.
526	с.Осьмиговичі	Пам'ятник землякам	1941-1945	1975	457-р від 16.10.78р.
422	с.Перевали	Пам'ятник землякам та радянським воїнам	1941-1945	1969	477-р від 28.11.75р.
545	с.Радовичі	Могила лейтенанта Зуєва А.Г.	1944		415 від 22.06.99р.
550	с.Радовичі	Могила лейтенанта Плескача П.	1944		415 від 22.06.99р.
553	с.Радовичі	Могила рядового Абрашина В.Ф.	1944		415 від 22.06.99р.
527	с.Свинарин	Пам'ятник землякам	1941-1945	1974	457-р від 16.10.78р.
559	с.Свинарин	Могила радянського воїна Коточилова	1944		415 від 22.06.99р.
564	с.Свинарин	Могила братська радянських воїнів	1944		415 від 22.06.99р.
528	с.Селець	Пам'ятник землякам та партизанам	1941-1945	1975	457-р від 16.10.78р.
423	с.Соловичі	Пам'ятник землякам	1941-1945	1965	477-р від 28.11.75р.
946	с.Соловичі	Могила братська радянських воїнів	1944	1991	265-р від 24.12.91р.
947	с.Соловичі	Могила невідомого радянського воїна	1944	1991	265-р від 24.12.91р.
948	с.Соловичі	Могила невідомого радянського воїна	1944	1991	265-р від 24.12.91р.
517	с.Сушибаба	Могила розстріляних євреїв	1942		415 від 22.06.99р.
529	с.Туличів	Пам'ятник землякам	1941-1945	1975	457-р від 16.10.78р.

## Продовження таблиці А.1

1	2	3	4	5	6
628	с.Туричани	Могила братська радянських воїнів	1944	1965	65-р від 10.02.82р.
252	смт. Турійськ	Могила братська радянських воїнів	1944	1967	360-р від 04.08.69р.
515	смт.Турійськ	Могила розстріляних євреїв	1942		415 від 22.06.99р.
530	с.Туропин	Пам'ятник землякам	1941-1945	1972	457-р від 16.10.78р.
620	с.Туропин	Могила невідомого радянського воїна	1944		415 від 22.06.99р.

## Таблиця А.2 – Пам'ятки монументального мистецтва громади

Охор. номер	Місцезнаходження пам'ятника	Найменування пам'ятника	Датування	Автор	Дата спорудження	Дата і № рішення і дата взяття під охорону
634	с. Бобли	Пам'ятник Герою Соціалістичної праці Панасюку О.С.	1906-1980	Львівська кераміко-скульптурна фабрика	1982	142 від 29.04.1984 р.

## Таблиця А.3 – Пам'ятки об'єктів культурної спадщини історичного значення щойно виявлених у громаді

Найменування	Місцезнаходження	Дата утворення
1	2	3
Пам'ятний знак на увічнення бою радянських партизан з німецькими військами за міст через р. Турія	с.Блаженик	24.01.1944
Могила братська радянських воїнів 120 стрілецького полку	с.Блаженик	1944
Могила невідомого радянського воїна	с.Бобли	1944
Могила невідомого радянського воїна	с.Бобли	1944
Могила воїна УПА Шумського Петра Лукашевича	с.Вербичне	1943
Могила воїна УПА Романчука Василя Боніфатійовича	с.Вербичне	
Могила братська 7 воїнів УПА, які загинули у бою з поляками за села Кукуріки та Замличі	с.Вербичне	
Могила братська 11 воїнів УПА – загинули у бою з німцями 08.09.1943р. під с.Радовичі, прикриваючи відступ основних сил повстанців на села Туличів-Чорніїв	с.Вербичне	1943
Могила братська 4 радянських воїнів	с.Дожва	1944
Могила невідомого радянського воїна	с.Дожва	1944
Могила сотника УПА Світуна Григорія Мартиновича – загинув у 1945р.	с.Дольськ	1945
Пам'ятний знак на честь військових частин, які визволяли с.Дольськ та інші населені пункти району	с.Дольськ	
Могила невідомого радянського воїна	с.Дольськ	

## Продовження таблиці А.3

1	2	3
Могила невідомого радянського воїна	с.Дольськ	
Могила братська мирних жителів	с.Клюськ	20.08.1941
Могила братська 2 радянських воїнів	с.Купичів	
Могила братська 17 воїнів УПА, які загинули у бою з німцями неподалік від села Годовичі	с.Купичів	1943
Могила воїна УПА Московчука Миколи Лукашевича, загинув у вересні 1943р.	с.Ловище	1943
Пам'ятний знак воїнам-землякам та воїнам-визволителям	с.Маковичі	
Пам'ятний хрест на честь 50-річчя визволення України від німецько-фашистських загарбників	с.Мокрець	
Могила братська 11 партизанських розвідників	с.Мокрець	
Могила невідомого радянського воїна	с.Мокрець	1944
Могила братська 17 воїнів УПА – загинули у травні 1944р. у бою з німцями	с.Мочалки	1944
Могила братська 2 воїнів УПА, померлих від ран	с.Мочалки	
Могила братська воїнів УПА, померлих від ран	с.Мочалки	
Могила невідомого радянського воїна	с.Обенижі	
Могила невідомого радянського воїна	с.Обенижі	
Могила братська воїнів УПА – загинули у бою з військами НКВС на садибі родини Вареників	с.Обенижі	08.1945
Могила братська 6 воїнів УПА	с.Озеряни	
Могила братська 4 воїнів УПА (Гришко І.І., Гузовський А.І., Володавець В.Л., Ковальчук В.С.), які загинули у бою з німцями біля с. Літин 20.07.1943р. у Свинаринському лісі	с.Озеряни	1943
Могила воїна УПА Козака М.Ю., який загинув у бою з німцями біля с. Солотвин Ковельського району 16.05.1943р.	с.Озеряни	1943
Довгочасні вогневі точки періоду Першої світової війни	с.Озеряни	1916
Могила 2 воїнів УПА – Трофімчука Миколи Васильовича та Яковчука Андрія Антоновича	с.Озеряни	1943
Могила братська 5 воїнів УПА (Конащук Володимир Якович, Войтюк Сак Калістратович, Конащук Ольга Яківна, Поліщук Василь Каленикович, 1 невідомий) – загинули в жовтні 1944р.	с.Осекрів	10.1944
Могила братська воїнів російської армії Першої світової війни	с.Поляна	1916
Могила невідомого радянського воїна	с.Растів	
Могила невідомого радянського воїна	с.Растів	
Місце формування загонів УПА	с.Ревушки	
Могила братська 9 воїнів УПА	с.Ревушки	
Могила братська 7 воїнів УПА	с.Ревушки	
Могила братська 4 радянських воїнів	с.Свинарин	

## Продовження таблиці А.3

1	2	3
Могила братська 9 воїнів УПА	с.Синявка	
Могили братська радянських воїнів лейтенанта Умарова та сержанта Козаїва	с.Соловичі	
Пам'ятний знак на честь 700-річчя заснування села	с.Соловичі	
Могила братська радянських партизан	с.Торговище	
Пам'ятник землякам	с.Туричани	1941-1945
Пам'ятний знак на місці поховання розстріляних мешканців селища польської національності	сmt Турійськ	
Пам'ятний знак на честь 2000-ліття Різдва Христового	сmt Турійськ	
Могила сім'ї Ярмолович (Микола – «Грищенко», його дружина Оля – «Троянда», її батько і троє братів) знищеної радянськими партизанами за зв'язки з УПА	сmt Турійськ	1944
Могила братська Василя Лопушевського і Бориса Павловича, членів молодіжної націоналістичної організації – загинули під час виконання завдання між селами Растів і Клевецьк	сmt Турійськ	
Пам'ятний знак „Борцям за волю України”	сmt Турійськ	2005
Могила братська 3 радянських воїнів	сmt Турійськ	
Могила братська екіпажу штурмовика – гвардії старший лейтенант Ширінкін Микола Андрійович і сержант Потапенко – загинули навесні 1944 р. над Турійськом	сmt Турійськ	1944
Могила радянського льотчика Шкрябко	с.Туропин	